

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Osztatlan testvérek (*fratres indivisi*)

Régi törvényeink műszava. Így nevezték azokat a nemeseket, akik anélkül laktak együtt örökös birtokaikon, hogy osztállyal (lat. *divisio*) megosztották volna. Velük veszi egy sorba, illetve azonos elbírálás alá a törvény, mikor az apa egy vagy több fiával él meg nem osztott birtokon (II. Ulászló 1498. évi dekrétuma 1. c., 7. §: „...ha két vagy több fivér osztatlan állapotban volna, avagy az apának egy vagy több fia volna, akikkel meg nem osztozott”: *CoprJur. Bp.*, 1899. 1: 597). Az összekapcsolás nem véletlen, minthogy mindkét esetben a nemes nagycsaládról, illetve két válfajáról van szó, egyfelől arról, mikor az apa halála után az együtt maradt fiúk, másfelől arról, mikor az apa és fia, vagy fiai alkották a nagycsaládokat.

Semmi kétség, hogy mindkét esetben igen régi, nyugodtan mondhatjuk, ősi intézménnyel van dolgunk. A gyökerek messze, távoli időkre nyúlnak vissza. A maga idejében sem lehetett merőben új fejlemény az apa és fia által alkotott nagycsalád, amit a Szent László korában, 1092-ben tartott szabolcsi zsinat említ, mikor a 40. határozatban a tizedfizetéséről intézkedik: „A fiút, aki apja házában lakik, vagy a rabszolgát [ti. aki a háznál dolgozik – K. S.] ne számítsák külön, hanem együtt adjanak tizedet az apával” (Magyar történeti szöveggyűjtemény 1000–1526. Szerk. BERTÉNYI IVÁN. Bp., 2000. 248). Az is egyértelmű a törvények alapján, hogy a nemes nagycsalád tagjai *in uno victu* (egy ételmen), illetve *in uno pane et victu* (egy kenyéren és ételmen), azaz közös háztartásban éltek (Zsigmond király 1435. évi 1. dekrétuma 4. c. és II. Lajos 1523. évi dekrétuma 20. c.; *CorpJur.* 1: 247, 815).

A fentiek alapján a törvényekben is számon tartott nemes nagycsalád fő ismérvei is pontosan körvonalazhatók: közös lakás, közös háztartás, osztatlan birtok. Egyszersmind az is világos, hogy a tárgyalt szervezet fontos társadalmi, illetve jogintézmény is volt, amelyet nevezetes jogosítványok illettek. 1298-ban törvény mondta ki: amennyiben két vagy több testvér lakik együtt osztállyal fel nem osztott birtokon, közülük csak egy, aki „alkalmasabbnak és vitézebbnek találhatik”, tartozik a király seregébe menni; s ha nem jelenne meg, valamennyien egy hadbírsággal vagy büntetéssel sújtandók (III. András 1298. évi dekrétuma 22. c.; BERTÉNYI szerk. i. m. 293–4). Arról, hogy ki, vagy kik mondják meg, hogy ki a legalkalmasabb vagy legvitézebb, azaz hogy kinek kell hadba szállni, nem szól a törvény. Erről a következő törvényekben (Zsigmond és II. Ulászló fentebb említett dekrétumai) sem esik szó (*CorpJur.* i. h.). Világos választ II. Lajos 1525. évi dekrétumának 35. cikkelyében találunk: „Továbbá az osztatlan testvérek, vagy a fiával osztatlan apa csak egyet tartoznak maguk közül küldeni, az idősebbiket, vagy a derekabbat” (*CorpJur.* 1: 837). Világos, a nagycsalád maga döntött, és a hivatkozott törvény is ezt a gyakorlatot szentesítette.

Az osztatlan testvérek bíróság előtt lévő ügyeit halasztás illette, ha közülük csak a legidősebb maradt otthon (nyilván az volt köztük a vezető), a többiek pedig oda voltak a háborúban, vagy az országon kívül, várakban szolgáltak (II. Ulászló 1492. évi dekrétuma 71. c.; *CorpJur.* 1: 527). II. Ulászló idején, 1498-ban szintén törvény írta elő, hogy a tárgyalt nagycsaládok egyik tagjukat kötelesek az országgyűlésre elküldeni: „Úgy mindazonáltal, hogy ha két vagy több fivér osztatlan állapotban volna, avagy az apának egy, vagy több fia volna, akikkel meg nem osztozott, akkor elég, ha maguk közül egyet küldenek az országgyűlésre” (1. c., 7. §; *CorpJur.* 1: 597).

Mindezek mély nyomot hagytak az érintett famíliák emlékezetében. Jól mutatja az elérzékenyülés, amellyel a hajdan volt hadba vonulásokról Mikszáth írt: „Mikor a tárogató szólt, vagy a véreskardú vitéz végigszárguldott a porta előtt, a legszebb csikóra nyerget tettek, a nyeregbe beült a legdelibb családtag, megcsikordult a kapu a vén pántjai közt, kilépett a lovas, fehér kendővel integettek utána őszhaju urak és matrónák, selyemcipős hajadon leányok, kicsike fiútestvérek, in-

tegettek, amíg csak láthatták, aztán vagy visszatért, vagy vissza nem tért. De az öreg kapu azért megint kinyitott, ha szólott a tárogató, – az pedig sokszor szólott. A fészekben megint megnőtt azalatt valaki...” (Különös házasság. Bp., 1951. 15–6).

KÁVÁSSY SÁNDOR
